

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ПРАВОЗНАВСТВА (ПРАВОЗНАВЧА ДИДАКТИКА) ЯК НАУКА: ОБ'ЄКТ, ПРЕДМЕТ, МЕТА, ЗАВДАННЯ, ФУНКЦІЇ, МЕТОДОЛОГІЯ

У результаті узагальнення і систематизації матеріалів з даної тематики висвітлено предмет, мету, завдання, функції, методологію правознавчої дидактики. Її предмет описано як дослідження особливостей організації навчання правознавства, розробка відповідних методичних систем. Її мету визначено у теоретичній та практичній площинах і конкретизовано у завданнях щодо продукування, узагальнення, перевірки на практиці істинності наукових знань про мету, зміст, методи, форми, результати навчання правознавства. Призначення даної науки висвітлено через широкий спектр її функцій. Описано методологічну основу проведення досліджень у цій галузі знань. Перспективним вважаємо аналіз ступеня розробленості категоріально-понятійного апарату, наукової та навчальної літератури, генези даної науки.

Ключові слова: методика навчання правознавства; правознавча дидактика; галузь педагогічної науки; об'єкт, предмет, мета, завдання, функції, методологічна основа правознавчої дидактики.

Рябовол Л. Методика обучения правоведению (правовая дидактика) как наука: объект, предмет, цель, задания, функции, методология.

В результате обобщения и систематизации материалов по данной проблематике освещены предмет, цель, задания, функции, методология правовой дидактики. Ее предмет описан как исследование особенностей организации обучения правоведению, разработка методических систем. Ее цель определена в теоретической и практической плоскостях и конкретизирована в заданиях по продуцированию, обобщению, проверке на практике истинности научных знаний о цели, содержании, методах, формах, результатах обучения правоведению. Значение этой науки раскрыто через широкий спектр ее функций. Описано методологическую основу проведения исследований в этой сфере знаний. Перспективным считаем анализ степени разработки категориально-понятийного аппарата, научной и учебной литературы, генезиса данной науки.

Ключевые слова: методика обучения правоведению; правовая дидактика; отрасль педагогической науки; объект, предмет, цель, задания, функции, методологическая основа правовой дидактики.

У порівнянні з іншими предметними методиками, методика навчання правознавства в школі (правознавча дидактика) – молода галузь педагогічної науки. Відокремлення її від методики навчання суспільствознавства зумовлене такими чинниками, як: зростання ролі шкільної правової освіти та збільшення питомої ваги курсів правознавства в навчальному плані середньої школи; наявність відносно самостійного предмета дослідження; особливі завдання, які покликана вирішити дана наука, та функції, на реалізацію яких спрямовується; специфіка юриспруденції як основи для конструювання змісту шкільної правової освіти та відбору методів навчання правознавства; необхідність забезпечення теоретичного супроводу впровадження в шкільну правову освіту актуальних підходів та розробки відповідних методичних систем навчання правознавства. Об'єктивна основа інституціоналізації правознавчої дидактики – закономірності навчання правознавства, а саме: обумовленість цілей і змісту шкільної правової освіти рівнем соціально-економічного, культурного, політичного розвитку суспільства, поєднання у процесі навчання цілей освіти, розвитку та виховання, обумовленість навчання характером пізнавальної діяльності учнів, цілісність та єдність процесу навчання, єдність та взаємозв'язок теорії і практики [7].

Оформлення методики навчання права як педагогічної науки про завдання, зміст, методи навчання права – це результат формування протягом багатьох років концепцій правової освіти і виховання молоді, системи методичних прийомів, які забезпечували досягнення цілей правової освіти, вважає О. Певцова [6, с. 8].

Проблематику теорії та методики навчання правознавства розробляли вітчизняні науковці – Б. Андрусишин, В. Арешонков, А. Гуз, Г. Кашкарьов, О. Пометун, Л. Рябовол, І. Смагін та ін. Авторські методичні системи навчання правознавства обґрунтували: Т. Головань, Н. Жидкова, А. Киричук, В. Майорський, В. Маньгора, О. Матвієнко, С. Нетьосов, О. Пишко, Т. Ремех, Л. Рябовол, О. Святокум, Т. Смагіна та ін. Різні аспекти методики навчання правознавства у своїх працях висвітлили: П. Гаджисва, Н. Еліасберг, В. Іщенко, О. Крапанева, Л. Матвієнко, В. Морозова, О. Назарова, О. Певцова та ін. До розробки змісту та вирішення інших проблемних питань шкільної правової освіти долучалися фахівці з

юриспруденції: С. Бігун, С. Богачов, І. Козінцев, І. Котюк, Н. Матвіїшин, І. Усенко, Ю. Шемшученко та ін.

Аналіз перелічених вище та інших праць з окресленої проблематики засвідчив, що феномен методики навчання правознавства як науки досліджений поверхово. У цьому напрямку здійснено лише окремі наукові розвідки, результати яких не були узагальнені та систематизовані.

Не усталена сьогодні навіть відповідна назва. Поряд із позначенням цієї галузі педагогічної науки як «методика навчання правознавства», використовуються й такі назви, як: «методика викладання права», «методика викладання шкільного курсу «основи правознавства» (Б. Андрусишин, А. Гуз), що, на наш погляд, звужують предмет цієї окремої методики. У деяких працях паралельно використовуються терміни «методика навчання» і «методика викладання». Наприклад, підрозділ І.1 навчального посібника [3] має назву «Теорія і методика викладання правових дисциплін як педагогічна наука». При цьому далі у тексті міститься визначення поняття «методика навчання права».

Слід акцентувати увагу і на наступне. Очевидно, що цілі, зміст, форми, методи, результати навчання не є однаковими на різних освітніх рівнях, отже, методика навчання правознавства в загальноосвітній школі та методика навчання юридичних дисциплін у вищій школі мають окремі предмети дослідження. Натомість, їх відповідне розрізнення не завжди знаходить своє відображення в науковій та навчальній літературі, як у посібнику [9].

Мета статті – визначити об'єкт, предмет, мету, завдання, функції, методологію методики навчання правознавства в загальноосвітній школі як галузі педагогічної науки.

Найважливішими атрибутами будь-якої галузі наукових знань є її об'єкт і предмет. До визначення об'єкта і предмета методики навчання правознавства існують різні підходи. Г. Кашкар'ов трактує її об'єкт як процес навчання, процес педагогічної взаємодії між вчителем і учнем, спрямований на формування і розвиток особистості дитини засобами правознавства, предмет – як систему навчання правознавства, що включає в себе взаємопов'язані компоненти (зміст, організація, результативність) і закономірні зовнішні та внутрішні зв'язки цієї системи, які обумовлюють її функціонування [2, с. 2].

Таку думку у своїх попередніх працях, наприклад [8], поділяли і ми, виходячи з того, що об'єкт – це те, що розглядається, а предмет – аспект розгляду, вказує на спосіб дослідження об'єкта, дозволяє встановити його нові властивості, функції, відношення. Отже, якщо для дослідження об'єкта – процесу навчання – обрано системний підхід, то предметом як способом його вивчення буде відповідна форма реалізації цього процесу – система навчання правознавства – цілісна сукупність компонентів (цільового, змістового, організаційного, результативного) у їхніх взаємозв'язках. Такими закономірними, суттєвими й відносно стійкими внутрішніми зв'язками, що об'єктивно існують у процесі навчання, є усталені залежності результатів навчання від його цілей, змісту та організації, мотивів та пізнавальних інтересів і здібностей учнів. Врахування зовнішніх зв'язків системи навчання правознавства, що детермінують її функціонування, дозволяє простежити найважливішу закономірність у навчанні правознавства – його обумовленість рівнем соціально-економічного, культурного, політико-правового розвитку суспільства.

На теперішньому етапі наших наукових роздумів ми приєдналися до наукової позиції Б. Андрусишина, А. Гуза, О. Певцової та ін., котрі вказують лише на предмет правознавчої дидактики. Виходимо з того, що методики мають спільний об'єкт з дидактикою – процес навчання, отже, не існує потреби штучно виокремлювати об'єкт правознавчої дидактики, натомість, особливої уваги вимагає її предмет. Його визначають як: сукупність методичних прийомів, засобів навчання права, формування умінь і навичок у правовій сфері (О. Певцова) [6, с. 8]; процес оволодіння правовими знаннями в умовах навчання дітей у школі (Б. Андрушин, А. Гуз) [1, с. 8]. На наш погляд, ці визначення не охоплюють усіх аспектів відповідного предмета, не розкривають його повною мірою.

Якщо виходити з того, що предмет – це сторона об'єкта, на вивчення якої спрямовані конкретні дослідження в певній галузі наукових знань, через яку визначається кожна конкретна наука та її відмінність від інших [5, с. 11], то предметом методики навчання правознавства як науки є сутність та специфіка процесу навчання правознавства. Більш детально його можна описати за етапами наукового дослідження щодо конструювання ефективного процесу

навчання правознавства. Відповідно, предметом правознавчої дидактики охоплюється вивчення масової практики навчання правознавства в школі, моделювання цілеспрямованих методичних систем навчання правознавства, обґрунтування психолого-педагогічних умов їх упровадження, безпосередньо упровадження та аналіз результатів педагогічних експериментів, подальше удосконалення методики навчання правознавства як сукупності форм, методів, прийомів, технологій, засобів навчання.

З урахуванням викладеного вище, методику навчання правознавства можна визначити як педагогічну науку, яка: 1) досліджує: правознавство як навчальний предмет, шкільне правознавство як сукупність відповідних предметів, курсів інваріантної та варіативної частин навчального плану для допрофільної підготовки та профільного навчання; закономірності процесу навчання правознавства; особливості розвитку пізнавального інтересу учнів до правознавства; специфіку засвоєння змісту шкільної правової освіти, навчального правознавчого матеріалу, формування категоріально-понятійного апарату, предметно-правових умінь і навичок, ціннісних орієнтацій учнів у процесі навчання правознавства; 2) розробляє цілі, завдання та зміст навчання правознавства в школі, його психолого-педагогічне, навчально-методичне, у тому числі програмне й технічне, а також організаційне забезпечення тощо.

Метою правознавчої дидактики є вивчення відповідної педагогічної дійсності, накопичення, узагальнення та систематизація знань, необхідних для розуміння, пояснення, планування та прогнозування розвитку шкільної правової освіти, процесу навчання правознавства. Мету можна конкретизувати у двох площинах: теоретичній та практичній, поділ на які, проте, є умовним. Відповідно, метою даної предметної методики є обґрунтування наукових основ шкільної правової освіти та способів її удосконалення згідно з потребами суспільства (теоретичний рівень), а також розробка на основі актуальних в освіті (особистісно орієнтований, компетентнісний, діяльнісний, аксіологічний) та юриспруденції (філософсько-правовий, людиніцентричний) підходів і впровадження в шкільну практику методичних систем, які зможуть забезпечити розвиток особистості учня засобами правознавства (практичний рівень).

Відштовхуючись від думки Л. Грицюк та А. Лякішевої, що завдання – це те, що має здійснювати наука, а саме: збір наукових фактів, їх постійне оновлення, узагальнення та систематизація, критичний аналіз, побудова причинно-наслідкових зв'язків та ефективне використання здобутих знань [5, с. 11], ми визначили наступні завдання правознавчої дидактики як науки:

- узагальнення наукових знань про закони та закономірності навчання правознавства як об'єктивні, необхідні, суттєві, загальні, сталі внутрішні й зовнішні зв'язки компонентів даного процесу (системи), що обумовлюють якісну визначеність як кожного компоненту, так і процесу (системи) загалом;

- розробка наукового категоріально-понятійного апарату цієї галузі знань;

- обґрунтування мети, завдань та результатів навчання правознавства;

- встановлення особливостей юриспруденції (її об'єкта, предмета, методології, структури) як основи для конструювання змісту шкільної правової освіти та відбору адекватних методів навчання правознавства;

- розробка державного стандарту в частині змістової лінії «людина у правовій сфері» суспільствознавчого компонента освітньої галузі «Суспільствознавство», а також дидактично-методичного забезпечення шкільного правознавства (навчальних програм, посібників, підручників тощо);

- формування змісту шкільної правової освіти як сукупності предметів/курсів правознавства та певного обсягу навчального правознавчого матеріалу;

- аналіз і систематизація наукових знань про специфіку процесу пізнання державно-правової дійсності та відповідні особливості засвоєння учнями змісту шкільної правової освіти, формування у них правових понять, спеціально предметних умінь та навичок, ціннісних орієнтацій;

- розробка цілеспрямованих методичних систем навчання правознавства як сукупності форм, методів, прийомів, технологій, обґрунтування методично-дидактичних умов їх упровадження та безпосередньо впровадження їх у шкільну практику; постійне удосконалення методичних систем навчання правознавства.

Виконуючи свої завдання, правознавча дидактика здійснює вплив на шкільну правову освіту та навчання правознавства як на процес педагогічної взаємодії вчителя й учня для забезпечення розвитку останнього. Відповідними напрямками впливу – функціями правознавчої дидактики (способами практичної реалізації її призначення) є:

- констатувальна (статистична) – дослідження генези методики навчання правознавства як науки, вивчення масової практики навчання правознавства в загальноосвітній школі та встановлення ступеня його ефективності;

- інтерпретаційна – пояснення сутності навчання правознавства, зв'язків між його складниками, інтерпретація результатів педагогічних експериментів;

- онтологічна (інтегрує дві попередні) – об'єктивний аналіз і опис реального процесу навчання правознавства, пояснення його таким, яким він є;

- теоретико-пізнавальна (евристична) – актуалізація проблем у галузі правознавчої дидактики та висунення для їх розв'язання конструктивних наукових ідей, гіпотез, винайдення та логічне доведення законів, обґрунтування наукових теорій і концепцій, визначення основних правил, принципів їх розв'язання, розробка категоріально-понятійного апарату даної науки;

- гносеологічна – дослідження особливостей пізнання державно-правової дійсності та засвоєння учнями змісту шкільної правової освіти;

- аксіологічна (світоглядна) – обґрунтування системи правових цінностей, розробка методик формування ціннісних орієнтацій в учнів, демократичного правового світогляду;

- методологічна – розробка підходів, положень педагогіки, дидактики та методики навчання правознавства, принципів, способів дослідження предмета останньої як її наукового «інструментарію»;

- практично-прикладна – удосконалення структурно-функціональних зв'язків процесу (системи) навчання правознавства, моделювання інноваційних методичних систем та впровадження їх у шкільну практику, вироблення рекомендацій щодо підвищення ефективності традиційних методик;

– прогностична – планування розвитку шкільної правової освіти, передбачення потенційних проблем, проектування шляхів їх запобігання та способів розв’язання у разі виникнення;

– інтегративна – узагальнення, систематизація в межах єдиного предмета правознавчої дидактики таких спеціальних методик, як: методика навчання правознавства в процесі допрофільної підготовки, методика навчання курсу «Основи правознавства», методика профільного навчання правознавства тощо;

– соціальна – розробка моделі навчання як моделі підготовки до життя майбутніх поколінь, формування у них на основі притаманних суспільству цінностей відповідних моделей поведінки і, таким чином, програмування суспільного розвитку, його перспективних напрямків.

Виконання наукою своїх завдань та реалізація функцій ґрунтується на певній методології, забезпечується застосуванням адекватних методів наукового дослідження. Методологія правознавчої дидактики – це вчення про правила наукового мислення у процесі розробки (створення) її теорії. Таку методологію складає комплекс наукових підходів, серед яких:

– діалектичний підхід до пізнання дійсності, що відбиває взаємозумовлений і суперечливий розвиток явищ, передбачає дослідження предмета науки з урахуванням зв’язку теорії і практики, детермінованості явищ (їх об’єктивної причинної зумовленості), взаємодії зовнішнього і внутрішнього, об’єктивного і суб’єктивного, ізоморфізму (відношень об’єктів, що відбивають тотожність їх побудови). Згідно з його положеннями, джерелом, основою пізнання дійсності є досвід і факти, а критерієм істинності теорії – практика. Діалектика дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв’язки, процеси диференціації та інтеграції, постійну суперечність між сутністю та явищем, змістом і формою, об’єктивність в оцінюванні дійсності. Як фундаментальний принцип і метод пізнання вона має величезну пояснювальну силу, однак, як справедливо зазначають В. Шейко та Н. Кушнарєнко, не підміняє конкретнаукові методи, пов’язані зі специфікою досліджуваної сфери [4, с. 58];

– системний підхід передбачає комплексне дослідження складних об’єктів, яким є і процес навчання правознавства, як цілеспрямованої та функціонально диференційованої системи – єдиного цілого, цілісної сукупності ієрархічно розташованих,

взаємопов'язаних та взаємозумовлених складників (підсистем, компонентів, елементів), що перебуває під впливом зовнішнього середовища;

– системно-генетичний – дозволяє розглянути досліджуваний феномен (шкільну правову освіту, навчання правознавства, окремі методичні системи) у виникненні і розвитку, виявити проблеми і перспективи, тенденції їх розвитку;

– структурно-функціональний – дозволяє виділити в системних об'єктах елементи структури і визначити їх функції, розглянути систему навчання правознавства як структурно-функціональну цілісність, в якій кожний елемент має функціональне призначення, узгоджене із загальними цілями системи;

– діяльнісний – означає розгляд навчання правознавства як предметної діяльності, взаємодії вчителя й учнів. Основою діяльнісного підходу, за В. Шейко та Н. Кушнарєнко, є категорія діяльності як форми активності, що характеризує здатність людини чи пов'язаних з нею систем бути причиною змін у бутті. У процесі діяльності людина постає як її суб'єкт діяльності. Діяльність здійснюється завдяки взаємопов'язаним діям, внаслідок яких досягається конкретна мета діяльності. Остання зумовлена певною потребою, задоволення якої і вимагає певних дій та визначеної структури діяльності, що охоплює: предмет (елементи, характеристики, ознаки, які суб'єкт має на початку своєї діяльності і які підлягають трансформації в продукт діяльності), засіб (способи впливу суб'єкта на предмет, стимули, мотивація), процедури (методи, технології одержання бажаного продукту), умови (оточення, середовище суб'єкта в процесі діяльності), продукт (результат трансформації предмета) діяльності [4, с. 63];

– синергетичний – передбачає дослідження процесів самоорганізації системи навчання правознавства;

– парадигмальний – дозволяє описати шкільну правову освіту крізь призму парадигм, які домінували в педагогіці (знаннєвоорієнтована/компетентнісна) та юриспруденції (державоцентрична/людиноцентрична) на певному етапі;

– аксіологічний – уможливило дослідження предмета у зв'язку з певними цінностями та ставленнями особистості й суспільства до них;

– моделювання – передбачає створення уявної системи – моделі, яка відтворює предмет дослідження (навчання правознавства) із збереженням закономірних внутрішніх і зовнішніх зв'язків та дозволяє наповнити компоненти цієї системи іншим змістом для отримання нових результатів її функціонування.

Основні способи отримання нових знань і вирішення завдань правознавчої дидактики як науки утворюють систему методів, яка містить теоретичні, емпіричні та математичні (статистичні) методи.

У результаті проведеного дослідження ми дійшли наступних висновків. Предметом методики навчання правознавства як прикладної науки є обґрунтування функціональних цілеспрямованих методичних систем – сукупності форм, методів, прийомів, технологій, засобів навчання. Її мета має як теоретичний аспект – розробка наукових основ шкільної правової освіти, так і практичний – визначення способів, форм її удосконалення відповідно до потреб суспільства. Свою деталізацію мета знаходить у завданнях щодо вироблення, узагальнення, систематизації, апробації, перевірки на практиці істинності наукових знань про мету, зміст, методи, форми, результати навчання правознавства. Функціями правознавчої дидактики є: онтологічна, гносеологічна, прикладна, аксіологічна, методологічна, прогностична, інтегрувальна. Найбільш яскраво практично-прикладне значення цієї предметної методики виявляється через її соціальну функцію, посередництвом якої вона фактично здійснює соціальне управління. Її методологічне підґрунтя, основу, яка забезпечує отримання об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процес навчання правознавства, складає комплекс наукових підходів, серед яких: діалектичний, системний, діяльнісний, синергетичний, парадигмальний, аксіологічний. Для вивчення внутрішніх і зовнішніх зв'язків процесу (системи) навчання правознавства, створення ефективних методичних систем особливу роль відіграє моделювання.

Методика навчання правознавства, крім об'єкта, предмета, мети, завдань, функцій та методології, має ще й такі обов'язкові для кожної наукової галузі атрибути, як: методи дослідження, категоріально-понятійний апарат, наявність наукової та навчальної літератури, в якій відображено відповідні здобутки, генеза науки. Саме ці аспекти даної проблематики і є перспективними у напрямку дослідження. Їх вивчення дозволить встановити місце і роль

методики навчання правознавства в системі педагогічних наук та в системі професійної підготовки вчителя суспільствознавчих предметів.

Література

1. Андрусишин Б. І. Методика викладання шкільного курсу «Основи правознавства»: [підруч.] / Б. І. Андрусишин, А. М. Гуз. – Київ : Знання, 2008. – 301 с. **2. Кашкарьов Г. В.** Методика викладання правознавства в школі в опорних схемах і таблицях / Г. В. Кашкарьов. – Харків : Основа, 2011. – 64 с. **3. Крапанева Е. М.** Теория и методика обучения праву : [учеб. пособ.] / Е. М. Крапанева. – Екатеринбург : Рос. гос. проф.-пед. ун-т, 2010. – 166 с. **4. Кушнарченко Н. М.** Організація та методика науково-дослідницької діяльності : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Н. М. Кушнарченко, В. М. Шейко. – Київ : Знання, 2006. – 307 с. **5. Лякішева А. В.** Методика викладання навчальних дисциплін соціально-педагогічного напрямку студентам ВНЗ : [навч.-метод. посіб.] / А. В. Лякішева, Л. К. Грицюк. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – 504 с. **6. Певцова Е. А.** Теория и методика обучения праву : [учебник для студ. высш. учеб. завед.] / Е. А. Певцова. – Москва : ВЛАДОС, 2003. – 400 с. **7. Рябовол Л. Т.** Законы дидактики в обучении правознавства: сущность та особенности дѣи / Л. Т. Рябовол // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 16 (69). – С. 242–249. **8. Рябовол Л. Т.** Методика навчання правознавства в школі як наука / Л. Т. Рябовол // Управління організацією навчально-виховного процесу в середній і вищій школі : Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 13–14 березня 2012 р.) : матер. конф. – Полтава, 2012. – С. 112–113. **9. Чужикова В. Г.** Методика викладання права : [навч. посіб.] / В. Г. Чужикова. – Київ : КНЕУ, 2009. – 425 с.

SUMMARY

Riabovol L. Methods of teaching law (jurisprudential didactics) as a science: object, subject, goal, tasks, functions and methodology.

Analysis of works outlining problems has shown that the phenomenon of methods of teaching law as a science is studied superficially. In this direction only a few researches have been made. As a result of generalization and systematization of material on the subject object, goal, tasks, functions and methodology of this branch of science teaching have been identified. In determining its essential attributes, it has been assumed that methods share the same object with didactics – learning process, therefore there is no need to isolate object jurisprudential didactics artificially. It has been stated that this science is

applied by nature, its subject has been described as the study of peculiarities of teaching law, teaching study is focused on functional systems.

Methods of teaching law have been defined as teaching science, which: 1) explores: law as a subject, school law as a set of relevant subjects, courses invariant and variable parts of the curriculum for pre profile training and vocational training; patterns of the learning process of law; especially the development of cognitive interest of students in law; mastering the specific content of the school legal education, training jurisprudential material forming conceptual apparatus, the subject of legal skills, values of students in the learning process of law; 2) develops goals, learning content of law, its psychological, educational, scientific, methodological support.

The purpose of jurisprudential didactics has been considered in the theoretical and practical aspects and detailed in the task of developing, systematization, organizing, testing, checking in practice the truth of scientific knowledge about the purpose, content, methods, forms, learning outcome of law. The purpose of this science has been highlighted through a wide range of functions. The attention has been paid to its social function. We have described the methodological basis of research in this field of study. Promising research directions in this analysis consider the degree of elaboration of categorial-conceptual apparatus, scientific and academic literature, the genesis of this science.

Key words: methods of teaching law; jurisprudential didactics; branch of pedagogy; object, subject, goal, tasks, functions and methodological basis jurisprudential didactics.